

Душан И. СИНДИК

ПРЕВЛАКА 1124. И 1181.*

Када данас, у 1999. години обележавамо непуних осам столећа Зетске епископије и боравка зетских епископа на територији, која је, у которским архивским документима а нарочито у Которском статуту, забележена као *Metochia sancti Mihaelis*, није на одмет да се присетимо и догађаја, од којих су се неки одигравали у Котору скоро читав век а неки само четрдесетак година пре оснивања Српске архиепископије, а сви су у вези са Превлаком у Тиватском заливу, будућим седиштем зетске епископије, данашњим Острвом цвијећа¹. О тим догађајима веома сликовито сведоче три сачувана и један вероватно несачуван документ. То су: 1. Нотарски акт которске општине, који је записао ркт. которски епископ Урсације 1124. г.²; 2. изјава Јона де Паклецо из 1180. г.; 3. изјава ркт. свештеника Квирика из 1181. г.; 4. несачувани акт ркт. епископа Буциуса из 1181. год., којим је потврдио оддуку Которске општине из 1124. г.³ Први и четврти акт су одавно познати, док су други и трећи познати само делимично⁴. Овом приликом поново ће бити разматрана прва три акта.

Први акт, који је саставио и записао ркт. епископ Урсације оставља утисак записника скупа племства и свих грађана Котора. Документ је познат још од времена када су 1800. године Даниел Фарлати и Јакоб Коле-ти; објавили своје славно дело *Illyricum sacrum*. Од тада до данас документ је више пута објављиван, уствари прештампаван према првом издању, зависно од намере издавача, некипут у целини а некипут само дели-

* Саопштење са научног симпозиона „780 година Зетска епископије“, Михољска превлака - Београд, 1999.

¹ За преглед историјских догађаја о Превлаци и њеним односима са Котором в.: I. Stjerčević, *Prevlaka, historijska gasprava, preštampano iz Bogoslovske smotre br. 3, Zagreb 1930, 1-73*, са старијом лит

² Farlati Daniele - Koleti Jakob, *Illyricum Sacrum VI, Episcopi Ascrivenses sive Catharenses, Venetiis 1800, 433*. T- Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije II, Zagreb 1904, 38, № 37*.

³ Farlati-Koleti, III Sacr. VI. 433.

мично. Када сам пре више од петнаест година открио најстарији данас познати препис овог акта у Которском зборнику установио сам да постоје разлике у тексту. Оне нису само *variae lectionis*. Најчешће су разлике у писању личних и географских имена. Тако нпр. препис у Которском зборнику пише име *Bucinus* catapanus а не *Businas*, породично име је *Bolliazza* а не *Balliaza*. У тексту стоји: *Bis et semel consiliati pulsauimus campanam* а не: *bis et semel consiliari...*, што у склопу одговарајуће реченице изгледа скоро бесмислено; *Sancti Angeli* а не: *Sancti Archangeli*; назив локалитета гласи: *Vertice*⁵ а не *Vaice*. *Testificati sunt* је изостављено. А што је најзначајније на крају стоји: *per voluntatem omnium nobilium et totius comunis*, а не *autoritate comunis*.

Иако је документ одавно познат важно је да се поново подсетимо неких појединости у њему садржаних. Епископ Урсације са приором Мелом и племићима Котора саветовао се и звонио. Подсећам да су се становници средњовековних градова окупљали на одговарајући звук звона да би заједички доносили одлуке. На овом месту текст је у дужини од један и по ред брисан. Такав један скуп грађана, тај *conuentus*, на основу једнодушног сведочења *сениора*, донео је одлуку да се Тумба Светог Анђела (тако је Превлака називана 1124) да цркви Св. Трипуна. Ко су били *сениори*? Без обзира на то да ли су то само племићи или и неки старији људи - пучани, они су у сваком случају, уживали велики углед и поверење у граду. На основу њиховог мишљења о власништву земљишта, донета је одлука о поклону. Установљено је, наиме, да сем четири или пет парцела, нико нема наследних земаља на Превлаци. Па ипак није све било једноставно, као што би се из Урсацијевог записа могло закључити. Зашто би иначе било потребно да тај документ, након педесет седам година, 1181, потврђује епископ Буциус, као што су Фарлати и Колети саопштили на основу података *ex catalogo Antistitum Cathareksium quem Vencentius Babichius ex ordine Praedicatorum confecit*. Та потврда није сачувана у оригиналу нити у старијем препису. Рекло би се да је “неко” покушао да тај поклон оспори. Ко је био тај “неко” остаје и даље непознато. Међутим, оно што је најважније, епископ Буциус није поклон потврдио олако. За доношење потврде био је спроведен одговарајући поступак. Нађени су сведоци, од којих за једнога није сигурно када се обавестио о спорном предмету, док је други изричито изјавио да је био учесник догађаја 1124. године.

Први сведок Јонус де Паклецо сведочи и изјављује пред господином епископом Буцином у првој години његова епископата, пред свеште-

⁵ Израз *ad Uerticem montis* могао би се тумачити као *вршача* или *врх*. Можда би ова друга претпоставка била вероватнија с обзиром да се спомиње брдо - *mons*.

ником Анастасијем, ђаконом Тисцином и субђаконом Марином, да је у својој младости, када је још био адолесцент, седео са оцем и ујаком у виноградима његове породице, где су често долазили да седе њихови суседи: свештеник Петар де Видало, Братеша де Папаралиа и Борче. Од њих је наш извор више пута чуо да је, изузев четири комада винограда, цела Тумба Светога Анђела, тј. да припада Св. Анђелу (*dicebant esse de Sancto Angelo*). Виногради су припадали: први, Јони де Сола, други Силвестру де Маца, трећи, Брислину, четврти онима де Дацо. А виногради неких Белатоца дати су Трипуна де Дерса само да их посади, али је земља била власништво Св. Анђела. Све друго земљиште на Тумби=Превлаци, одозго па све доле до потока, припада Св. Анђелу. То је изгледа страна окренута према некадашњим солилима и Грбљу. На другој страни - према Тивту - све земље и виногради које називају Бранате припадају комуни, тј. Которској општини (*terre et vinee que dicebantur Branate sunt de comuno*). Виногради од Мелоса до Паклецових и сва та обала припада цркви Св. Трипуна. Виногради: свештеника Видела де Кастано, породице Папаралиа, маистра Вите, породица де Пезено, де Гала и свештеника Петра де Винеро, сви су власништво цркве Св. Трипуна.

Не мање је занимљива изјава свештеника Квирика. С обзиром да је стар човек од преко 80 година, он не моли, него заповеда, да се његова изјава уважи, а он ће сведочити верно све што је својим ушима чуо и својим очима видео, да би остало запамћено. Изјава је дата пред господином Мавром⁶. свештеником Тисцином, ђаконом Трипуном Јонодраги, ђаконом Михом, ђаконом Јакобом, ђаконом Марином Урсели. Главни део овог акта је следећи. Неколико дана после доношења одлуке о поклону Превлаке цркви Св. Трипуна, (ту је такође брисан део текста) епископ Урсације и приор Мело наредили су да се припреми бродић којим су отишли на Превлаку да на лицу места утврде обим поклоњеног земљишта одн., како је записано, да обележе Тумбу Св. Анђела (*ad designandum predictam Tumbam Sancti Angeli*). Собом су повели најзнаменитије сениоре: Лампредија де Марга, Лампредија Ивана Витовог, са братом његовим Витом, Сергија де Бода, Урсација де Крема, Теодора де Христоли, Силвестра де Марца, Виталија де Дицо, са братом Болијом. Када су дошли до Тумбе, брод се мало удаљио од обале да би сениори могли боље да сагле-

⁶ Овај господин Мавро могао би бити иста личност са оним који се спомиње у натпису на цркви Св. Луке у Котору. Уп.: Д. Синдик, *Прилог њознавању њолићких и друшћивених њрилика у Котору крајем XII века*, Црква Светот Луке кроз вјекове, Научни скуп поводом 800-годишњице цркве Св. Луке у Котору, Котор. 20-22. окгобар 1995, Зборник радова. ед. Српска православна црквена општина Котор. Котор 1997, 13-21. В. и радове Гордане Томовић, Милке Чанак-Медић, Јована Мартиновића и Милоша Милошевића у наведеном Зборнику радова.

дају Тумбу са свих страна. Установљено је да постоје само четири парцеле приватне земље, чији власници су: Јон де Сола, Силвестар де Марцо, треће они де Дацо и једна Брислина (све само виногради). Изјаву је својеручно записао општински нотар Ђакон Петар у време прве године Буцинова епископата и кнеза Бенеше. Квирик је још изјавио да су, после обављеног посла сви отишли у Тиват (*pereximus ad Teodum*) где су разграничили имања цркве Св. Трипуна од имања цркве Св. Ивана (*et designauemus terre Sancti Trifonis deinde a terre Sancti Jochanis*).

Да ли је на Превлаци, одн. Тумби Светога Анђела, 1124. и касније око 1180, постојала црква посвећена св. Анђелу? Ако доносимо закључак на основу тога што се у два од три документа директно спомиње црква Св. Трипуна а ниједанпут црква Св. Анђела, него само Тумба, онда ни 1124. ни око 1180, цркве није било. Могуће да је постојала нека оронула црквица која није више била у функцији. На то питање можда ће дати одговор данашња и будућа истраживања археолога.

Архивска документа дозвољавају закључак да је которска епископија већ имала неке поседе на Превлаци, које је давала у закуп приватним лицима, међу којима је било и свештеника. Та лица су имала право да земљиште засаде виновом лозом, али земља је увек остајала у власништву Св. Анђела. Исто тако пазило се да приликом давања поклона у виду непокретне имовине у закуп, власничка права не буду оштећена. Ипак, оно што је за проучавање наших средњовековних градова у преднемањићко време најзначајније, јесте да се из ових докумената јасно види добро разрађен систем њихове комуналне тј. општинске самоуправе.

Поменуо сам да су неки делови текста мењани. За време и разлог измена могућа су два објашњења. По првом, промене, а нарочито брисање појединих делова текста у одлукама, вршене су у време када је властоски сталез почео да се одаваја од пучана и да се енергично затвара у своје тешко пробојне кругове, што се збило у Другој половини XIV века. Друга могућност била би промена политичке власти, тј. долазак Котора под власт Венеције, која је увек настојала да сузбије или бар да што више ограничи аутономна права Которана. То се између осталог постизало и тако што су у постојећим актима брисани они делови текста који су показивали ко је све имао право учествовања у доношењу одлука.

Документи о којима је овде реч данас су најстарија сачувана претходница Историјског архива у Котору. Они нам као што се, верујем могло уочити показују део свакодневног живота наших средњовековних градова, који се кад је реч о правним нормама, није много разликовао од данашњег.

Прилози

1

Одлука градских власти у Котору о поклону Тумбе Светог Анђела цркви Светог Трипуна у Котору.

+ In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. Anno millesimo C.XXIV. Ego Vrsacius episcopus una cum Mele priore et nobilibus Ca^r in primis Bucinus catapanus, Georgius de Grobana, Euticius, Bolia de Froni, Crosi, Vita Dabrazze, Trifon de Domana, Vrsacius de Vitto, Symeon Proculi, Vitalis de Grasana Derza, Sergius de Buda, Micha de Belez, Gayslaus Derze, Balliazza, bis et semel consiliati pulsauimus campanam (саструган? око 1,5 ред) donamus Tumbam Sancti Angeli ad ecclesiam Sancti Trifonis uidelicet a *Uertice* usque ad litus maris, et a litore maris usque ad *Uerticem* montis. Et *ibidem in conuentu interrogantes seniores et si aliquis esset heres in eadem Tumba*, qui unanimiter testificati sunt quoniam nulla humana persona habet aliquam hereditatem in eadem Tumba extra quatuor uel quinque petie que sunt a parte Sancti Uincentii. Et hanc nostram donationem si aliquis rumpere temptauerit uel calumpniam fecerit, ex parte Dei omnipotentis et beate Marie semper uirginis et omnium sanctorum excommunicentur et cum condempnatis condempnentur, et ex parte, nostra quamuis peccatores confirmentur. Et in secundo aduentu non appareant, et sicut luminaria que a uento non extinguuntur, extinguantur. Ego autem prefatus Vrsacius episcopus per uoluntatem omnium nobilium et totius comunis propria manu scripsi.

2

Изјава Јона де Паклецо о стању имовинских односа на Превлаци.

+ Ego Jonus de Paclezo testificor atque a parte declaro coram domino Bucino episcopo in primo anno sui episcopatu et coram presbitero Anastasio, et diacono Tiscino, atque subdiacono Marino, quoniam cum ego adolescens essem, sedebamus cum patre et auo meo in uineis nostris, et ueniebant ibi sepe sedere uicini qui *ibidem erant, uidelicet: presbiter Petrus de Uidalo, et Bratesa de Paparalia et Borce*. Et ab ipsis multaciens audiebam quoniam totam Tumbam dicebant esse de Sancto Angelo, | ^{191r} extra quatuor petias de uinea uidelicet: unam Joni de Sota, alia uero Siluestri de Marza, tertiam Brislini, quartam illis de Dazo. Et de uineis de illis de Beillatoza ostendebant quia fuerunt uenundate Triphoni de Derza solummodo plantare, et terre sunt de Sancto Angelo. Et tote alie terre que in Tumbam sunt a sursum usque deorsum usque ad potocum sunt de Sancto Angelo. Et in alio latere a parte Teodi terre et uinee que dicebantur Branate sunt de comuno. Uinee uero de Metllosa usque ad uineas de Paclezo et totum illum plegum sunt de Sancto Trifone, et uineam presbiteri

de Uidalo de Castano subtus de Papparalia et uineam magistri Uite de Peseno et de illis de Galla et de presbitero Petro de Uinero sunt de Sancto Trifone. Cuius testimonium scripsit predictus Marinus subdiaconus Urselli millesimo C. Octogesimo I, mense octobris.

Санкт-Петербург, БАН РАН, отд. Рукописей. F.200, f. 190^v-191^r.

3

Изјава свештеника Квирика о доџађајма 1124.

+ In nomine eterni Dei et saluatoris nostri Jesu Christi. Anno eius incarnationis millesimo centesimo octogesimo I, quinta decima indictione. Ego presbiter Quiricus habens in etate mea octoginta et eo amplius annos, quod scio fideliter testificor coram domino Mauro archidiacono et presbitero Tiscino et diacono Marino Urselli. Quoniam etas mea eaque rectans dicere me compellit nichitque mentiri vnde hoc breue ad me^{f 196v} moriam posterorum fieri iubeo sicut oculis meis uidi et meis auribus audiui. Postquam enim episcopus Vrsacius et Mele et nobiles huius ciuitatis ...Tumbam Sancti Angeli donauerat ecclesie Sancti Triphonis idem episcopus (et) prior completis aliquantis diebus singulas barcellas ordinauerunt quatenus pergerent ad designandum predictam Tumbam Sancti Angeli. Tunc eligerant ad portandum secum de clarissimis senioribus ciuitatis qui optime sciebant res ecclesiarum discernere, quorum nomina sunt hec: Lampredius de Marga, et Lampredius de Iohane de Uito cum fratre suo Uito, Sergius de Boda, Vrsacius de Crema, Teodorus de Hryssolli (?), Silu(esta)r de Marza, Uitalis de Dizo cum fratre suo Bolia. Venientibus autem nobis ad locum paululum subtraximus nos a terra cum barcellis in pelago quatenus predicti seniores totam Tumbam ex omni parte inspicerent. Et studiosus illam intuendo ex tota Tumba non araxere amplius esse de hereditate nisi has petias de uinea: unam Ioni de Sola, aliam Siluestri de Marza, terziam de illis de Dazzo, et unam Brislini. Ceterum uero Tumbam asummo usque deorsum ex omni parte firmauere esse de Sancto Angelo. Postquam autem hec omnia compleuimus, perreximus ad Teodum et designaueramus terre Sancti Trifonis deinde a terre Sancti Iochanis. Et sic domus reuersi sumus. Hec omnia ego Petrus diaconus boll (aui) i (?) et comunis notarius audiens a predicto presbitero Quirico propria manu scripsi anno primo domini Bucini episcopi? et Benese comitis.

Санкт-Петербург, БАН Росс. Ак. Наук, отд. рукописей F 200, f. 196^r-196^v

Dušan I. SINDIK

SUMMARY

In this paper the author proved the existence of an earlier copy of the Decree by the Municipality of Kotor dealing with the Gift of Tumba Sv. Andjela (The Angel's Tomb) of 1124, which was published by Farlati and Koleti in *Illyricum Sacrum*, and which differs in reading some of the family names and first names, and what is even more relevant, some important legal phrases were replaced. For example, according to *Ill. Sacr.*: *auctoritate communis*, while correctly it should be: *totius comunis*. It is presumed that there was some kind of dispute regarding this gift, because in 1181 the witnesses were heard testifying about the ownership relations on that site. These three documents do not show whether in the time of granting the gift there was any church on that spot. As the issue concerns archival documents, it can be concluded that the Roman-Catholic Episcopate of Kotor had at the time its property on Prevlaka, which was rented to different private persons, among others to the priests. The essential issue is that the violation of ownership rights by this Decree on Gift was avoided. The documents dealt with herein are among the oldest preserved documents of the Historic Archives in Kotor. These documents show how everyday life in Kotor went on, and what's most important, they give evidence that in Kotor even before the era of the Serbian Grand Prince Stefan Nemanja and his heirs (1185-1370) there existed well elaborated system of communal self-government.